

Лушнай Т.М.,

Національний університет “Острозька академія”

АКУЛЬТУРАЦІЯ БІЛІНГВІВ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБЛИВИХ РИС ЇХ СВІДОМОСТІ

Згідно фракційного підходу, представниками якого є здебільшого зарубіжні вчені, свідомість білінгва вміщує в собі дві непов'язані між собою свідомості. Ця точка зору започаткувала наукову дискусію, яка розглядає білінгвізм як лінгвістичну шизофренію. Стосовно білінгвізму термін “шизофренія” вживається для позначення культурного, когнітивного та лінгвістичного дисонансу. Зокрема, А. Адлер у своєму трактаті про білінгвізм стверджує, що “білінгвізм може призвести до роздвоєння особистості, та, в найгіршому випадку, до шизофренії”. Кларке прирівнював іноземних студентів в США до людей, хворих на шизофренію, і стверджував, що їх вивчення англійської мови гальмується зіткненням культури їх рідної країни та американської культури. У білінгвальному психоаналізі, термін “шизофренія” використовується метафорично, для окреслення проблем переживання культурного, когнітивного та лінгвістичного дисонансу [3].

А. Павленко у своїй роботі “Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression and Representation” (“Свідомість білінгвів: емоційний досвід, висловлювання та репрезентація”) зазначає, що термін “шизофренія” стосовно білінгвізму не має негативного забарвлення, а відображає реальні труднощі, з якими обов'язково стикаються люди у процесі вивчення і набуття іноземної мови. Ці труднощі полягають у тому, що на певному етапі оволодіння мовою людина переживає культурний, когнітивний і лінгвістичний дисонанс[4].

Білінгви та мультилінгви інколи відчують себе як різні люди

під час говоріння. Дослідженнями цього психолінгвістичного явища займалися Grosjean та Heinz. Існує і інша точка зору: монолінгви також можуть відчувати себе як різні особистості під час процесу спілкування в залежності від тих, до кого вони звертаються. Наприклад, змінюється стиль спілкування в залежності від співрозмовника. Отже, і монолінгвізм є динамічним феноменом. [4]

Діалогізм, на думку М. Бахтіна, є властивим природі свідомості, природі самого людського життя: “Чужі свідомості неможливо споглядати, аналізувати, визначати як об’єкти, речі – з ними можна тільки діалогічно спілкуватися”. За концепцією М. Бахтіна, один текст вміщує декілька незалежних і часто конфліктуючих між собою голосів. Ця концепція допомогла Ц. Тодорову глибше зрозуміти сутність білінгвізму.

Бахтін наполягає на тому, що використання мови є соціальним явищем. У “Діалозі І”, де “мовлення” використовується Бахтіним як синонім для “мовного спілкування”, він стверджує, що “мовлення – це мова *in actu*”. Неприпустимо протиставлення в якій би то не було формі мовлення і мови. Мовлення є таким соціальним, як і мова” [1]. В основі лінгвофілософської концепції Бахтіна лежить двоєдина онтологія мови.

Розроблений М. Бахтіним діалогічний концепт свідомості, в основі якого лежить своєрідне розуміння понять “суб’єктивного” і “об’єктивного”, такого, що відрізняється від їх дихотомічного розуміння як діаметрально протилежних понять. Бахтін виходить з того, що *свідомість є іманентно соціальною* за своєю природою. Згідно концепції М. Бахтіна, “у людини немає внутрішньої суверенної території, вона вся і завжди на межі: дивлячись всередину себе, вона дивиться в очі іншому або очима іншого”.

Так, в представленні М. Бахтіна “іншість” є постійним моментом свідомості і, отже, індивідуальна свідомість немислима у вилученні з інших свідомостей. Іншими словами, індивідуальна свідомість несамотійна, вона існує і формується лише у відношенні до інших свідомостей. З іншого боку, не дивлячись на свою іманентну соціальність, свідомість при такому погляді все ж таки не втрачає своєї індивідуальності. Індивідуальність свідомості і її відокремленість від інших свідомостей гарантується тим, що вона вступає в діалог з іншими свідомостями із своєї неповторної позиції. Таким чином, в представленні Бахтіна, свідомість є єдиним цілим, тим, що включає одночасно і соціальний, і індивідуальний моменти [1].

Кожна людина володіє індивідуальним когнітивним просто-

ром, набором колективних когнітивних просторів тих соціумів, у які вона входить, і когнітивною базою тієї національно-культурної спільноти, членом якої вона є. На національному рівні простір представлено “національним культурним простором”, що розуміється як *інформаційно-емоційне* (“етнічне”) поле, як сукупність усіх індивідуальних і когнітивних просторів, як усе різноманіття реально існуючих і потенційно можливих знань та уявлень носіїв національного ментально-лінгвального комплексу [1].

Можна стверджувати, зазначає Є. Тарасов, що свідомість – основа і перша передумова спілкування, у тому числі й міжкультурного спілкування, створюється у діяльності й мовному спілкуванні [2]. Отже, свідомість людини – це єдність соціального та індивідуального; спосіб існування людської свідомості – це діалог із свідомостями інших людей, але із своїх унікальних і неповторних позицій. Отже, свідомість білінгва існує у діалозі із свідомостями представників іншомовної спільноти. У процесі цього діалогу відбувається збагачення як свідомості та внутрішнього світу білінгва, так і свідомості та внутрішнього світу представників інших культур.

Якщо індивід засвоює іншу мову, то відповідно можна говорити не лише про проблему білінгвізму, а й про проблему так званої бікультуральності, оскільки при двомовності маємо справу не тільки з двома різними системами лінгвістичних навиків, а й з різними системами навиків культури. Тут варто згадати етнопсихологічну теорію лакун Ю. Сорокіна, І. Шевченка. Ця теорія розробляє такі загальні проблеми, як опис досвіду лінгвокультурної спільноти з позицій розміру культурологічної дистанції між культурами-комунікантами. Під поняттям “лакун” автори теорії розуміють те, що “...в одних мовах і культурах позначаються як окремість, а в інших не сигналізуються, тобто не знаходять загально закріпленого виразу” [2]. Вони свідчать про надмірність або нестачу досвіду однієї лінгвокультурної спільноти відносно іншої. “Якщо двомовний індивід не засвоює такі соціально значущі “окремість” (лакуни), не оволодіває правилами інтерпретації смислів, які традиційно фіксуються у локальній культурі, то це може призвести до збоїв у комунікації. Такий індивід частково або повністю не розуміє текст”. Таким чином, двомовність, перш за все продуктивна, передбачає оволодіння інтерпретацією смислів іншої мовної культури, що веде до культурно-естетичної двомовності, формування білінгвокультурного індивіда. Отже, поряд з мовною та мовленнєвою компетенцією формується компетенція культурна, від-

бувається знайомство індивіда з елементами когнітивної бази тієї лінгвокультурної спільноти, мову якої він засвоює [1, 2, 3].

М. Хінт виводить поняття “напівмовності”, яка виникає тоді, коли людина, яка начебто володіє двома мовами, фактично не володіє жодною з них: зіткнувшись з більш складним смислом, вона не може точно виразити його в жодній мові, якими начебто володіє. В свою чергу, Р. Фрумкіна стверджує, що термін “напівмовність” завжди був нечітким, а саме в сучасному світі його значення не тільки розмилося, а й отримало ореол соціальних проблем. Саме тому Р. Фрумкіна розглядає цей термін в контексті періоду раннього дитинства. Більшість “напівмовних” осіб не можуть виразити свою думку не через причину незнання двох мов. Зазвичай вони прекрасно володіють своєю рідною мовою, але ніколи серйозно не вивчали ніякої другої мови. Тим не менш, їх мовна поведінка цілком узгоджується з описаним вище невмінням виразити свої думки [2].

Століття розвитку культурної антропології доводять, що всі мови адекватно обслуговують свою культуру. Мови можуть мати різне значення, з огляду на участь у комунікації, а в межах однієї спільноти це значення теж може мати різний статус відповідно до суспільної функції, якій мова служить. Внаслідок цього мови функціонують по-різному не через те, що розрізняються генетично та типологічно, а тому що обслуговують різні суспільні потреби. У культурі немає нічого такого, що не могло б бути виражено мовою цієї культури. Але якщо якась культурно-побутова традиція виявляється перерваною через певні обставини, то людина виявляється зануреною у “напівкультуру”, носії якої і стають “напівмовними”. Не слід плутати наслідок з причиною, адже саме “напівкультура” породжує “напівмовність”, а не навпаки.

Р. Фрумкіна визначає поняття “напівкультура” як конфліктну ситуацію, в яку потрапляє людина в наслідок зламу традиції. Згідно її розширеному визначенню, будь-який мігрант є “напівкультурним”. Злам культурно-побутової традиції невідворотно породжує конфлікт цінностей. Дорослий “напівкультурний” індивід втрачає попередні мовні стереотипи, але не отримує ефективних нових; він не володіє різноманітними мовними реєстрами, які є доступними розвинутій “мовній особистості”. Внаслідок цього виникає характерна суміш англомовних запозичень та просторічної лексики [2].

Змістовий простір для розуміння іншої культури, який лежить

між двома культурами, називається інтеркультурою. Очевидно, що інтеркультура – це кожна культура, найчастіше власна культура суб’єкта, взята у функції засобу пізнання чужої культури.

Таким чином, свідомість людини є єдиним цілим, що включає соціальні та індивідуальні аспекти. Людська свідомість існує у діалозі зі свідомостями інших людей. Свідомість білінгва існує в діалозі з свідомостями представників іншої культури. В процесі цього діалогу відбувається взаємне збагачення внутрішніх світів комунікантів. Окрім формування мовної та мовленнєвої компетенції, відбувається формування культурної та лінгвокультурної компетенцій.

Література:

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин. – М., 1979. – 261с.
2. Фрумкина Р.М. Концепт, категория, прототип / Р. М. Фрумкина // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика: Сборник обзоров. – М., 1992. – С. 28–43.
3. Pavlenko A. Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression and Representation. – Multilingual Matters Limited, 2006. – 340 p.
4. Pavlenko A. Negotiation of Identities in Multilingual Contexts. – Multilingual Matters Limited, 2003. – 359 p.